

ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР АНГЛОМОВНОГО ЖАРТУ

У статті розглядається специфіка гумористичної комунікації, і водночас, її базової форми – жарту, що дає можливість дослідити її крізь призму смисло- і стильотвірних функцій, які породжують сміх, лудичних технік і прийомів творення комічного, смислової амбівалентності – всього того, на хиткому вістрі чого виникає сміховий ефект.

Екстраполяція функціонально-комунікативного підходу на антропологічну методологію дослідження дозволяє здійснити аналіз англомовного жарту як інтелектуально-емоційної діяльності, виявити шляхи та засоби, що зумовлюють і модифікують його параметри.

Функціонально-комунікативна стилістика тексту визначає вплив мовних одиниць на текст. Започаткований у роботі підхід дозволяє вивести стилістику в функціонально-комунікативну і когнітивну сфери, орієнтуючись на структурно-змістову організацію та інтерпретацію тексту. Важливою характеристикою цього підходу є також переключення уваги з об'єкта на суб'єктів спілкування. Впливаючи на адресата, жарт є дієвим засобом розкриття особливостей функціонально-стилістичних засобів у різних соціально-комунікативних сферах, у межах дискурсу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що на засадах комплексного підходу до жарту як фольклорного тексту й мовленнєвого жанру визначено його статус у межах запропонованого в роботі нового напрямку лінгвістичних студій – функціонально-комунікативної стилістики тексту. Розроблено методику виявлення прийомів створення комічного в жарті на підґрунті базового когнітивного механізму – інконгруентності, що виникає внаслідок порушення норм на різних рівнях жартівливої комунікації. Розкрито сутність гумористичного різновиду дискурсу, що виокремлюється за характером комунікації.

З'ясування природи гумору становить собою складну міждисциплінарну проблему, історія наукового вивчення якої сягає часів античності, але, як і сьогодні, продовжує привертати пильну увагу дослідників. Антропологізація сучасної наукової думки спричинила істотні зміни у поглядах на природу гумору і особливості його вербального втілення. Започаткований у роботі підхід базується на визнанні докорінної відмінності між візуальною реєстрацією комічного у слові. Англомовний жарт, що власне і є **об'єктом** здійсненого дослідження, визначається як текстово-дискурсивне утворення, тобто як суть, що виникає у дискурсі, перебіг якого навмисно порушено адресантом з метою потішити адресата. Суть цього порушення пояснює поняття інконгруентності, що розуміємо як протиріччя, дисбаланс, невідповідність, спричинені раптовою появою у тканині дискурсу іншого змістового плану, який різко контрастує з основним. Жарт, відповідно, визначаємо як одиницю жартівливої комунікації, інгерентними ознаками якої є ігровий елемент комічного, обмануте очікування, які мають нескрізний характер і реалізуються на всіх рівнях структурної організації жарту. Жарт розглядається в різних ракурсах: як дискурс – як сам процес мислекомунікації та як його результат – текст, а також як мовленнєвий жанр. У фокусі уваги при цьому перебувають мовні засоби і прийоми створення комічного у жарті. Отже, **актуальність роботи** зумовлена нагальною потребою комплексного вивчення англомовного жарту як текстово-дискурсивного утворення в контексті взаємодії базових механізмів і прийомів створення в ньому комічного ефекту.

Когнітивний механізм інконгруентності перебуває в основі порушення норм (мовних, мовленнєвих, текстових, дискурсивних, валоративних, логіко-поняттєвих, онтологічних), що і є джерелом комічної тональності. Порушення норм в гуморі є нормою: пресупозиції, що перебуває в основі жарту, не реалізується, створюється когнітивний дисбаланс – інконгруентність, що веде до комічного ефекту від обманутого очікування, який є результатом помилкової посилки адресата досить далекій від прогнозованої. Відхилення від норми створює у жарті нову норму з прирощенням додаткового значення. На відхиленнях від норм у жарті ґрунтується вся експресія, емоційність, створюється жарт. Комічність є засобом мовленнєвого впливу на комунікативну поведінку учасників спілкування. Його найважливішою рисою є тісний контакт адресанта та адресата, позитивний вплив на психоемоційну сферу адресата.

Вербальні жарти класифікуються на лінгвальні і лінгвоситуативні (рис.1).

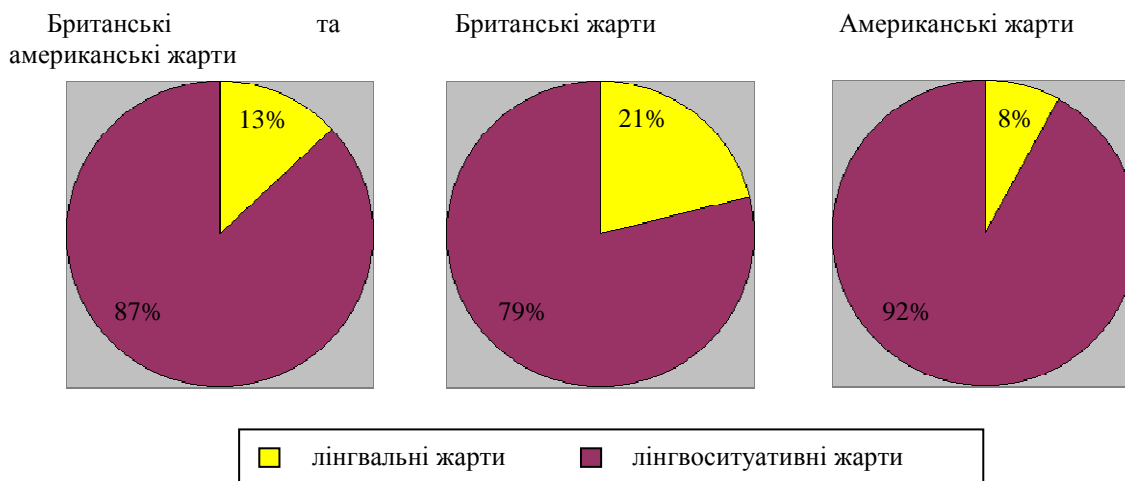

Рис. 1. Розподіл сучасних англомовних жартів на лінгвальні і лінгвоситуативні.

Як тип тексту жарт характеризується малим обсягом, стереотипністю композиційної моделі, неускладненістю синтаксису. За комунікативними властивостями жарти можуть бути "консервованими" (тобто підготовленими заздалегідь) або спонтанними. За формою – віршованими або прозовими, за авторством – авторськими або неавторськими. Згідно принципу структурної типології вирізняються такі різновиди жартів, як діалогічні, монологічні, змішані, а за форматом – згорнуті та розгорнуті (рис. 2):

Форма	Формат	Основні різновиди	Відсоткове співвідношення
1. Діалогічна	згорнутий	анекдоти-нарративи анекдоти-загадки Tom-Swifties wellerisms	35,5 %
2. Монологічна	згорнутий	one-liners анекдоти-афоризми спунеризми	11,8 %
	розгорнутий	tall-tales	
3. Змішана (діалог і монолог)	згорнутий	анекдоти-нарративи Tom-Swifties wellerisms	52,7 %
	розгорнутий	анекдоти-нарративи tall-tales	

Рис. 2. Сучасні англомовні жарти за структурними ознаками.

З британським гумором асоціюються інтелектуальні гумористичні форми: дотепність, нонсенс, в основі яких перебуває інконгруентність. Саме цей когнітивний процес до отримання морального задоволення від усвідомлення своєї власної значущості є для британців одним з основних психологічних стимулів до аналізу гумору. Характерна риса британського менталітету, а значить, стереотипу британця – незворушність у неправдоподібних ситуаціях:

ПРИКЛАД 1. A man was seated in the movie house with his arm around a large dog sitting in the seat next to him. The dog was clearly enjoying the picture, even yelping at the funny parts. A man sitting behind them leaned over and said:

"Excuse me, sir, but I can't get over your dog's behaviour!"

The man with the dog turned around and said, "Frankly, it surprises me too. **He hated the book!**"

Гумор цього жарту полягає у двозначності розуміння полісемічної фрази "dog's behaviour", яке звичайно, пов'язується із тваринними звичками. Але тут собаці приписуються людські здібності, і фінал жарту стає абсурдним.

Незворушність англійців стала "притчею во язицах", причому навіть самі британці із задоволенням жартують над своїми "відмінними рисами".

Особливості англійської комунікативної поведінки знаходять свій вияв у текстах жартів, де, передусім, виділяються ексцентричність і дивацтво, які виражаються в небагатослівності, емоційній стриманості, високому рівні самоконтролю і гумору. В сучасній комунікативній культурі Великої Британії відзначається тенденція до зниження формальності у спілкуванні, що виявляється у використанні зниженої розмовної лексики.

Характерні риси американської сміхової культури обумовлені історичним розвитком США. Передусім, виділяється гумор фронтира, що став основою для розвитку таких жанрів, як небилиці, неймовірні історії, трікстери (practical jokes), анекдоти (yarns). У США також з'явилися нові різновиди жартів: іммігрантські, жіночий гумор, жорстокий гумор, жарти про слонів та інші. Останні розглядаються як своєрідна метафора, що позначає силу, владу країни. Гігантизм і масштабність у сучасній Америці також пов'язані зі словом "super", яке символізує її національну і міжнародну міць. Популярні комічні прийоми – антиклаймекс, гіпербола.

ПРИКЛАД 2 "How do you make an elephant fly?"

"Take a zipper this lonnnngg..." (Boskin, p. 67).

Гіперболічне перебільшення розміру виражається фонетичним прийомом ономотопії – подовженням приголосних звуків з метою справити велике емоційне враження і показати великий розмір слона.

Мовленнєві дії типів дискурсу, які експлікуються за сферами спілкування, протиставляються мовленнєвим діям ГРД, і між ними виникають відношення протиріччя, тобто інконгруентності. "Жарт перериває діалог, іноді за допомогою сміху" (А. Г. Козінцев). Установка на комічний ефект є домінуючою серед складової комунікативної мети в гумористичному різновиді дискурсу (ГРД) і має бути підкріплена реакцією адресата. Одна з головних цілей розповідання жарту – викликати сміх слухачів, створити веселу, невимушену атмосферу. Див. табл. 1:

Таблиця 1.

Характерні риси ГРД

Складники ГРД	Наповнення складників ГРД
цілі	основна прагматична установка – на комічний ефект, викликати сміх; суто комунікативні ефекти – 1) позитивні: розвеселити, розважити, підбадьорити, втішити; 2) негативні: уколоти, скривдити, образити, принизити.
функції	контактовстановлююча, регулятивна, емоційно-експресивна, інтерпретаційна.
комуніканти	адресант – колективний автор; адресат – конкретна людина.
соціальна дистанція	близька, кооперативна.
модус комунікації	несерйозна, жартівлива, гумористична тональність.

Гумористична мовленнєва взаємодія постає як різновид дискурсу. Гумористичний різновид дискурсу є результатом мисленнєво-комунікативної діяльності гумористичного характеру, базовою характеристикою якого є жартівливість. За національно-мовним критерієм гумористичний різновид дискурсу – це мисленнєво-комунікативна діяльність представників певного лінгвокультурного соціуму. За функціонально-комунікативним – він характерний для цілої низки інституціональних типів дискурсу. Цьому різновиду дискурсу властиві діалогічність, динамічність, спонтанність, відкритість, кооперативність. Особливий статус адресанта гумористичного різновиду дискурсу обумовлений його тісним зв'язком з адресатом. Адресант виступає в ролі драматичного актора, який грає комічну роль у комічній міні-виставі. Концепція адресанта жарту полягає, головним чином, у тому, що він, зазвичай, посідає домінуючу позицію (моральної переваги). Його жарт звернений до співрозмовника-адресата, який спочатку посідає позицію вичікування, підпорядкування адресанту. Однак у певних умовах адресат може стати адресантом, тобто продовжити комунікацію в гумористичному ключі, і тоді їх статусні ролі змінюються (наприклад, коли адресат підхоплює "жартівливу гру" адресанта й розповідає свій жарт):

$$A1 \rightarrow \text{МЖ-ж} \leftrightarrow A2(A1) \rightarrow \text{МЖ-ж} \leftrightarrow A2(A1) \rightarrow \dots$$

адресант – A₁, адресат – A₂, мовленнєвий жанр жарту – МЖ-ж.

Рис. 3. Зміна статусних ролей адресанта й адресата жарту в комунікації

Основна риса адресата широта фонових знань, знання екстралінгвальної ситуації, тому в організації жарту важливу роль відіграє спрямованість на прагматично зорієнтованого адресата. На рис. 4. відображені типи адресатів жарту:

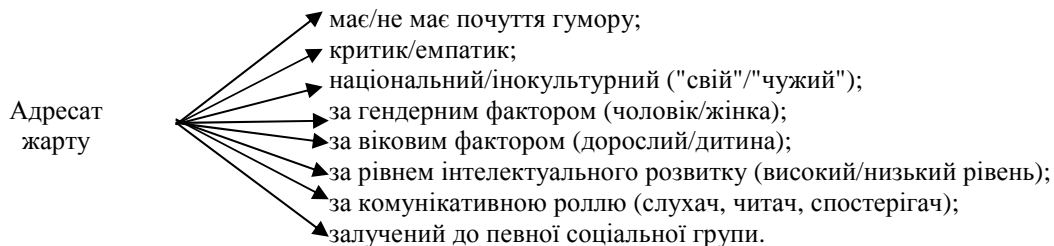

Рис. 4. Типи адресатів жарту.

Адресант і адресат жарту існують і діють у різних типах ситуацій. Базові функції гумористичного різновиду дискурсу: контактостановлююча, інтерпретаційна, емоційно-експресивна. Гумористичний різновид дискурсу вклинюється в різні типи інституціональних дискурсів, такі як: науковий, політичний, дипломатичний, діловий тощо. Серед комунікативних можливостей жарту як складової гумористичного різновиду дискурсу – точність, логічність, змістовність, доречність, образність.

Одним з найпоширеніших різновидів сучасних англомовних жартів є анекдот, який в англомовному лінгвокультурному середовищі визначається як наративний жарт. У жанровій структурі анекдоту виділяються дві групи: наративних і експресивних елементів. Комічний ефект досягається завдяки концептуальному розкриттю композиційної моделі анекдоту, яка реалізується в блоках, і експлікації лінгвоситуативної та лінгвальної двозначності. Комплікативний блок розкриває тему, наведену в інтродуктиві, уточнює ситуацію та взаємовідношення між персонажами анекдоту. Експлозивний блок, інконгруентний першим двом, несе основне інформативне навантаження – саме тут міститься основна впливаюча сила тексту анекдоту. В англомовному анекдоті досліджено прагмастилістичний потенціал; вивчені механізми створення комічного ефекту – антропоніми; досліджені засоби логіко-мовленнєвої інконгруентності, прагматичні функції мовленнєвих одиниць у створенні комізму. Різновидом інконгруентності є бінарність анекдоту, котра виявляється на всіх рівнях: комунікативному (в адресованості); комунікативної структури (тема-рема); змістовому (інконгруентність об'єктивної та вигаданої реальності); персонажної підсистеми (бінарні опозиції за рангом, за належністю до певної статі або вікової групи, за суспільним становищем, за національністю); у перетворенні трагічного в комічне і т.ін. Таким чином, комічний ефект досягається за рахунок створення комічних ситуацій, які концептуально базуються на протиставленні, антитезі.

У всіх випадках певний мотив або дія виявляються смішними при дотриманні таких умов: завжди має місце невідповідність чііх-небудь учинків або висновків реальному стану речей.

Текст анекдоту характеризується також наявністю широкої системи інтертекстуальних зв'язків. Він спирається на стереотипи фольклорних жанрів, на фольклористичні імплікації. Анекдот запозичує елементи фольклору, художньої літератури, біблії, кіно, пісенного мистецтва. Інтертекстуальність, яка виявляється в жарті, не має на меті спантеличити адресата, скоріше вона викликає в нього релевантні соціальні знання (Е. Гоффман) і створює таку собі "ігрову рамку" (У. Ф. Фрай). Таким чином, "інтертекстуальність висвітлює інтеракційний характер гумору" (Н. Норрік), або діалогізм, у дусі М. М. Бахтіна. Інтертекстуальні елементи в анекдоті мають чітко виражену експресивну функцію. Інтертекстуальні елементи – цитати, алюзії, стилізація, пародіювання. Уперше обґрунтовується інтертекстуальність реалій, які пояснюються в самому анекдоті, в підстрочнику або в коментарях. Гумористичний ефект досягається за наявності у адресата певної когнітивної бази. Анекдоти, що містять прецедентні феномени, на основі інтертекстуальних посилай збагачують когнітивну базу адресата.

Вивчення англомовного гумору відкриває перспективи для подальших наукових розвідок, серед яких є:

- систематизація та уточнення наявних положень теорії функціонально-комунікативної стилістики тексту з урахуванням фольклорного та літературного комічних текстів;
- дослідження мовних засобів гумору в ідіостилях письменників Великої Британії та США та фольклорних текстах; у первинних і вторинних жанрах;
- виявлення закономірностей комбінаторики вербальних засобів створення англомовного соціуму;
- аналіз вербального гумору з його іконічними знаками, а також невербальними засобами вираження;

- встановлення специфіки функціонування гумористичного різновиду дискурсу в інституціональних типах дискурсу англомовного соціуму;
- дослідження гумору в міжкультурному аспекті;
- розкриття співвідношення між традиційними та інноваційними елементами створення комічного, які стали прикметною рисою ХХІ ст. (гібридизація, техніка колажу, метамовна гра тощо);
- створення "Словника комізму" з дефініціями та прикладами й написання підручника зі стилістики англійської мови з аналізом гумористичних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США : текстуальний і дискурсивний аспекти : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Вікторія Опанасівна Самохіна. – К., 2010. – 36 с.
2. Самохіна В. А. Современная англо-язычная шутка : [монография] / В. А. Самохіна. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2008. – 356 с.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Самохіна В. А. Функціонально-комунікативное пространство англоязычной шутки.

В статье рассматривается специфика юмористической коммуникации, и вместе с тем, её базовой формы – шутки, что дает возможность исследовать ее сквозь призму смысло- и стилиобразующих функций, которые порождают смех, лудичных техник и приемов создания комического, смысловой амбивалентности – всего того, на неустойчивом острие чего возникает смеховой эффект.

Samohina V. A. Functional-Communicative Space of the British and American Joke.

The analysis is underpinned with the peculiarities of humorous communication, as well as its basic form – the joke, that gives a possibility to investigate it in the light of meaning and style-forming functions, which raise laughter, laughter-provoking techniques –everything that creates laughing effect.